

Stanovisko Masarykovy univerzity (MU) k publikování vědeckých výsledků

Publikační prostředí prošlo v posledních letech významnou proměnou směřující k nárůstu objemu vědecké literatury, značné oborové a technologické diverzitě a otevřenosti. Tento vývoj je nevyhnutelný a nepochybně žádoucí, avšak pro část široké vědecké komunity i pro veřejnost může být nepřehledný. Příznivé dopady myšlenky otevřené vědy, ale i základní kámen vědeckého publikování, tedy důvěryhodné recenzní řízení, mohou být narušovány praktikami parazitujícími na systému vědeckého publikování (tzv. predátorské časopisy a vydavatelé).

Časopisy a jiné publikační kanály označované jako predátorské představují v akademické sféře nepochybně velký problém, a to jak pro celkový systém, tak i pro individuální kariéry akademiků a vědců. Masarykova univerzita jednoznačně zastává nekompromisní postoj k jakýmkoli vědeckým praktikám, které jsou za hranou etiky akademické práce, a je také kritická k publikačním praktikám, které využívají predátorské vydavatele. Přísný postoj však současně nesmí být založen na laicky nemístných, nevyvážených nebo reduktivních argumentech bez znalosti kontextu obsahového i časového.

Predátorské publikace

Knihovník Jeffrey Beall z University of Colorado začal v roce 2008 sestavovat seznam „potenciálních, možných nebo pravděpodobných predátorských open access vydavatelů“, a to na základě osobní zkušenosti s generickými e-maily vyzývajícími k účasti v redakčních radách neznámých časopisů. Pro zařazení na seznam vyvinul soubor kritérií, seznam byl však striktně veden pouze jako individuální, nikdy nedošlo k jeho institucionalizaci nebo systematizaci. Beall, který následně musel tuto činnost v důsledku tlaku nakladatelství na jeho domovskou univerzitu ukončit, prokázal vědecké veřejnosti neocenitelnou službu, spočívající zejména v edukaci společnosti a v prvotní signalizaci možných problematických vydavatelů a časopisů. Seznam se však přirozeně nemohl vyhnout řadě kontroverzí. Na jeho nekonzistenci a nutnost zavedení objektivnějšího přístupu upozorňovali rovněž Beallovi kolegové z oboru. Jeho činnost tak narazila na limity, které nikdy nepřekonal. Seznam byl odstraněn z webových stránek v roce 2017, od té doby udržuje jeho neaktualizovanou kopii anonymní provozovatel.

Přínos Bealovy práce je nezpochybnitelný, nicméně je třeba zdůraznit, že v současné době se již jedná o statický snímek historie, který v dynamice vědeckého publikování a v rámci organizačních změn u vydavatelů vědecké literatury každým dnem více a více zastarává a nelze jej považovat za směrodatný. **MU se proto principiálně vyhraňuje proti přímočarému aplikování historického Bealova seznamu jednak na aktuální problémy, k čemuž bohužel v současné době ve zvýšené míře dochází, a jednak jako nástroje laického hodnocení odborné práce bez znalosti její complexity.** Laické hodnocení sofistikovaných vědeckých problémů a procesů působí nepatřičně, má však i destruktivní potenciál pro další vědecké bádání a prezentaci jeho výsledků odborné i širší veřejnosti. Vnímáme proto jako naši povinnost vysvětlovat a vyvracet dezinterpretace, které v českém prostředí rezonují.

Nejčastější příklad tzv. predátorství představuje vydavatel, který parazituje na modelu vědeckého publikování a s cílem maximalizovat svůj finanční zisk rezignuje na systematický proces „peer review“ hodnocení, vytváří fiktivní redakční rady, v případě časopisů napodobuje názvy jejich renomovaných důvěryhodných protějšků a podobně. Určité časopisy lze takto na základě několika poměrně jednoznačných ukazatelů (například prokazatelně lživých údajů) identifikovat jako „predátorské“ v tradičním smyslu, problém se však týká i vydavatelů knih. **MU u svých zaměstnanců a studentů obecně odmítá jako nežádoucí jev publikování v časopisech i neperiodických publikacích tzv. predátorských vydavatelů.** Vydavatelé se ovšem vždy nechovají takto jednoznačně a v prostoru mezi predátorskými a bezproblémovými odbornými časopisy existuje šedá zóna, v níž nelze časopisy označit jednoznačně za podvodné nebo nekvalitní. V této zóně jsou obvykle vydavatelství, u nichž je dodržena základní premisa

vědeckého publikování – recenzní řízení, avšak používají různé typy metod, jak zvýšit zisk. Například se snaží minimalizovat míru zamítání článků („rejection rate“), využívají agresivní marketingové praktiky nebo zahrnují prostor přemírou zvláštních vydání („special issues“). Část odborné komunity striktně odmítá publikování i v časopisech těchto typů nakladatelství, většinou však instituce postupují formou doporučení a edukace. Je na stanovení míry přísnosti v každé instituci, zda zohlední publikování ve zmíněných nakladatelstvích v kariérním hodnocení zaměstnanců a v hodnocení výzkumu. Vzhledem k možným negativním důsledkům pro individuální kariéry vědců i pro externí hodnocení výzkumu MU poskytuje svým vědcům cílenou podporu a vzdělávání jako prevenci publikování v nekvalitních časopisech. Na příkladu MU, ale i jiných univerzit, lze tedy ukázat, že akademická obec má již nyní ve svých rukou fungující nástroje pro rozlišení kvality, stanovení požadavků na publikační činnost a nastavení vnitřní kultury. Příkladem je autoritativní doporučení k upuštění od publikování v časopisech nakladatelství MDPI v roce 2023 (<https://muni.cz/go/MDPI>) nebo poskytování služeb pro vyhodnocení, zda konkrétní časopis či nakladatelství dodržuje principy transparentnosti a dobré praxe, včetně vytváření online výukových nástrojů. **Masarykova univerzita vítá současnou širokou diskusi a problematikou dobré publikační praxe se nadále intenzivně zabývá. Vyzývá však k ponechání hodnocení akademické práce na profesionální expertize nejen ve smyslu samotných metod hodnocení, ale i oborového zaměření.**

Hodnocení výzkumu

Masarykova univerzita zastává principiální postoj, že kvalitu vědecké práce nelze hodnotit pouze na základě vnějších znaků časopisu nebo jiného publikačního kanálu, a současně respektuje, že akademická činnost potřebuje vysokou míru svobody a diverzity potřebnou pro žádoucí inovace, uplatnění individuálních talentů a mezioborové spolupráce. Pohled prizmatem časopisu devalvuje úsilí o diverzitu a relevanci v oborech, které nejsou primárně založeny na prestižnosti časopisů, což může vést až k dezinterpretaci s následným vlivem na vědecko-výzkumnou politiku. Kontext hodnocení výzkumu je důležitý i pro pochopení problematiky parazitických jevů ve vědeckém publikování. Nevhodně nastavené národní i institucionální hodnocení výzkumu může být reduktivní, způsobovat nežádoucí motivace ve vědeckém publikování a bádání, ale také vytvářet podmínky pro tyto parazitické jevy. České akademické prostředí, včetně MU, tímto bylo v minulosti plošně zasaženo. Celosvětovou iniciativu za zodpovědnější hodnocení výzkumu odstartovala již v roce 2012 vydaná „Declaration on Research Assessment“, k níž se tehdy symbolicky připojila pouze AV ČR. K současným hodnotám MU dospěla cestou vývoje díky interakci s mezinárodním prostředím a hledáním cest, jak vytvořit předpoklady pro excelentní výzkum, ale i spokojenost těch, kteří výzkum provádí.

Domníváme se, že přetrvávající hodnotové vzorce založené na prestižnosti časopisů sice stále vyhovují některým oborům, ale nesou s sebou i společenská rizika. Se změnou metodiky na národní úrovni již od roku 2017 postupně dochází k posunu kultury hodnocení vědy od kvantitativních metod ke kvalitativním. Na institucionální úrovni Masarykova univerzita v souladu s mezinárodním dokumentem „**The Agreement on Reforming Research Assessment**“ z roku 2022 a účastí v „**Coalition for Advancing Research Assessment**“ (CoARA) **prosazuje principy hodnocení založené na smyslu, obsahu, relevanci a kvalitě samotné vědecké práce**, které uplatnila v Interním hodnocení výzkumu a doktorského studia v roce 2022. Pro doktorské studium, individuální kariéry i habilitační a jmenovací řízení MU vytvořila systém cílený na kvalitativní hodnocení vědecké práce, který je zakotven v základních dokumentech MU i jednotlivých fakult a je kultivován sdílenou univerzitní kulturou. Systém je založený na objektivních kritériích, současně zohledňuje oborová specifika a obsahuje řadu instrumentů a kontrolních mechanismů zajišťujících kritický přístup přísně zohledňující znaky kvality (funkční oborové a vědecké rady, několikastupňová kontrola formální i obsahová), které s vývojem vědy prochází průběžnou revizí. V blízké budoucnosti však bude třeba zintenzivnit debatu o funkčních místech po vzoru úspěšných zahraničních univerzit a současně revizi pohledu na vědeckou kvalitu a její hodnocení.

Masarykova univerzita jednoznačně podniká kroky, které vedou nejen ke kultivaci vnitřního prostředí, ale také k odstranění motivace akademiků a vědců vedoucí k nechtěným jevům ve vědeckém publikování. Současně však MU zastává názor, že na kvalitu vědecké práce nelze nahlížet pouze reduktivním výběrem jejích vnějších znaků. **V problematice publikování v predátorských nebo kontroverzních časopisech nelze ve všech případech retrospektivně aplikovat aktuálně platné argumenty.** U jednotlivců je nutné posuzovat míru, motivace, vliv na individuální kariéru a dopad takové činnosti a zejména zahrnout do hodnocení veškeré relevantní vědecké aktivity. Nelze pranýřovat jednotlivce například za přítomnost několika kontroverzních časopisů v jeho portfoliu, pokud má významné vědecké úspěchy, vykazuje vysokou míru kvality obsahu a pokud lze předpokládat, že by vědeckých úspěchů dosáhl i bez těchto publikačních aktivit. Takové zhodnocení je nutné udržet v rukou oborových expertů a profesionálů v oblasti informační vědy.